

Маріупольський
університет

«Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики»

Збірник матеріалів XII Міжнародної науково-
практичної конференції

31 травня 2024

Київ 2024

УДК 34(063)

ББК 67Я431

«Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики»: Збірник матеріалів XII Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. М.В. Трофименка. Київ: МДУ, 2024. 226 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою економіко-правового факультету Маріупольського державного університету (протокол № 10 від 19.06.2024).

Організаційний комітет:

Голова	Микола ТРОФИМЕНКО, ректор МДУ, кандидат політичних наук, професор;
Заступник голови	Олена БУЛАТОВА, перший проректор МДУ, доктор економічних наук, професор;
Члени оргкомітету:	Вікторія ГРИГОР'ЄВА, завідувач кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Світлана КАЛІНІНА, декан економіко-правового факультету, доктор економічних наук, професор; Марія ПОЖИДАЄВА, професор кафедри права, доктор юридичних наук,; Юлія КАМАРДІНА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук; Анна ПОЛІТОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Юлія КОВЕЙНО, старший викладач кафедри права; Вікторія КОНОВАЛОВА, адвокат, Голова Ради відділення Асоціації правників України в Донецькій області

Збірник містить матеріали XII Міжнародну науково-практичну конференцію «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», яка відбулася 31 травня 2024 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми теорії та практики сучасного державотворення та правотворення в Україні в умовах становлення та розвитку національної правової системи в галузях конституційного, адміністративного, міжнародного, цивільного, кримінального, кримінально-процесуального, господарського, фінансового, екологічного, трудового права, а також загальної теорії та історії держави і права.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться проблемами теорії та практики сучасного розвитку державотворення та правотворення в Україні. Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

ТИХОМИРОВА Галина,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Маріупольського
державного університету

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ РІШЕНЬ ЄСПЛ

Існують різні думки щодо статусу ЄСПЛ, але особливий характер цього статусу цілком визнається. З огляду на це, певні особливості притаманні і практиці ЄСПЛ загалом. Рішення ЄСПЛ є важливою складовою практики Суду, а відтак їх дослідження викликає науковий та практичний інтерес. Перш за все, приділяється значна увага питанню про правову природу рішень ЄСПЛ, оскільки ані Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ані Протоколи до неї, не надають відповідної дефініції. Враховуючи цей факт, юридична доктрина сприймає це питання неоднозначно, воно залишається дискусійним.

Історично склалися три напрямки, що абсолютно по-різному трактують особливості правової природи рішень ЄСПЛ. Так, перший напрямок асоціюють із прецедентною природою рішень. Інший – із актами тлумачення, а третій репрезентовано поглядами про правозастосовну природу рішень ЄСПЛ. В межах згаданих напрямків існують також суміжні та окремі течії.

Найбільш розробленою та послідовною, але в той же час дискусійною є позиція щодо прецедентного характеру рішень ЄСПЛ. Перш за все, якщо мова йде про прецедентний характер рішень ЄСПЛ, то слід розпочати дослідження з розуміння самої суті прецеденту як явища правової дійсності. Судовий прецедент визначають як певне правило, що вперше встановлене судовим рішенням з конкретної справи, і яке в подальшому підлягає застосуванню при вирішенні аналогічних справ [1].

Значна кількість науковців вважають, що усі рішення ЄСПЛ є за своєю юридичною природою прецедентами. Аргументується це принциповим характером відповідних рішень і тим, що Суд при вирішенні конкретних справ посилається на свої попередні рішення. Прихильники такої позиції вважають, що саме у якості прецеденту рішення ЄСПЛ і входять до правової системи та гарантують досягнення послідовності, принципів визначеності та одноманітності [2, с. 20].

Існує протилежна точка зору, згідно із якою рішення ЄСПЛ не є судовими прецедентами виходячи з англо-саксонської доктрини. Прибічники цієї тези вважають, що рішення ЄСПЛ можна вважати джерелами права, але джерела права не завжди претендують на обов'язковість у застосуванні, на відміну від «класичного судового прецеденту». У цьому світлі рішення Суду розглядають, певною мірою, в якості ідеологічної основи судочинства, адже враховується додатковий, субсидіарний характер судової практики як джерела права в державах континентальної правової сім'ї [3, с. 8].

Якщо стосовно розуміння рішень ЄСПЛ як «класичного судового прецеденту» та зворотної позиції про неототожнення цих понять все більш-менш зрозуміло, то справжні дискусії виникають щодо іншої позиції. Її зміст полягає у тому, що рішення ЄСПЛ за особливостями своєї природи є чимось середнім між судовим прецедентом та «усталеною судовою практикою». Доктрина загального права знає поряд з «класичним судовим прецедентом» явище «*persuasive precedent*» або «переконливий прецедент». В наукових колах зазначається, що рішення ЄСПЛ можна віднести до категорії «переконливого прецеденту» і пояснюється це тим, що він, по-перше, притаманний і для держав загального права і для держав континентального права. По-друге, рішеннями ЄСПЛ формуються такі правові позиції, які мають суттєве значення для судів тих держав, проти яких вони ухвалюються [3, с. 7].

Віднесення рішень ЄСПЛ до «переконливого прецеденту» окрім прихильників має і противників. Останні наголошують, що з'являється термінологічна невідповідність через співвідношення необов'язкових властивостей «переконливого прецеденту» та

необов'язкового характеру додаткових джерел права. У цьому випадку робиться необґрунтований висновок про відсутність нормативної властивості практики міжнародної судової установи для національних судів, тоді коли юрисдикцію відповідної установи цією державою визнано. Ця теза аргументується за рахунок посилань на норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, згідно із ст. 32, ч. 1 ст. 47 Конвенції, на всі питання тлумачення та застосування Конвенції поширюється юрисдикція ЄСПЛ [4]. Таким чином, зазначаючи про тлумачення Конвенції, маються на увазі рішення Суду, в яких це тлумачення і відбувається. Надана аргументація, на думку її авторів, вказує на обов'язковий характер рішень ЄСПЛ для національних судів держав-учасниць і неможливість віднесення рішень ЄСПЛ до доктрини «переконливого прецеденту» («*persuasive precedent*»).

Цікавою для розуміння досліджуваного питання є позиція власне Суду стосовно прецедентної природи його рішень. Дуже наглядно це демонструє правова позиція, викладена у рішенні по справі Претті («*Pretty v. the United Kingdom*»). Судом зазначається, що згідно зі ст. 34 Конвенції, до компетенції Суду входить застосування її норм до обставин конкретної, індивідуальної справи. Але такі індивідуальні рішення стають прецедентами, оскільки вони сформульовані так, що ні практично, ні теоретично немає перешкод для їх застосування в інших тотожних справах. І мова йде не про рішення ЄСПЛ взагалі, а лише про рішення по справі [5]. Одночасно із цим рішенням існує також окрема думка судді П. де Альбукерка у справі «*Herrmann v. Germany*». Мова йде про те, що попередньо встановлене Судом «*previous ruling*» за своєю властивістю не є встановленим правилом «*stare decisis*». Згідно із цим твердженням, Суд може і повинен для забезпечення прав, гарантованих ЄСПЛ, змінити власну практику, якщо остання потребує вдосконалення та визначеності [6]. Тобто, ЄСПЛ вважає власні рішення прецедентними, але наголошує, що він не є зв'язаним відповідними рішеннями і може їх переглядати за умови суттєвої зміни обставин.

Неоднозначність поглядів на природу рішень ЄСПЛ виражається також в дискусії щодо визнання останніх актами тлумачення. Прибічники такого визнання підкреслюють, що рішення ЄСПЛ є, в першу чергу, актами тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7, с. 50]. Аргументується, що навіть за відсутності первісного наміру тлумачити правовий припис, з'ясування його сутності, виражене у зовнішній формі, – є актом тлумачення.

Серед характерних рис актів тлумачення в теорії права називають те, що вони не мають за мету створення нових правових норм, а їх завданням є роз'яснення, уточнення, конкретизація діючих норм з метою їх подальшого ефективного застосування. Тобто, як правило, вони виконують важливу функцію в процесі реалізації діючого права [8, с. 31]. Що ж стосується рішень ЄСПЛ, то вони дійсно мають властивості, притаманні актам тлумачення: обов'язковий характер, юридична сила та відповідні юридичні наслідки. Рішення ЄСПЛ називають «динамічним правом Конвенції». І навіть юридична література містить назву такого виду тлумачення: «динаміко-еволютивне» [2, с. 21]. Важливо сказати про те, що рішеннями ЄСПЛ дійсно тлумачаться конвенційні норми, але такі рішення не містять у собі всіх ознак акту тлумачення в загальнотеоретичному розумінні. Так, різниця полягає у тому, що рішення ЄСПЛ містять як конкретизуючі, так і нормативні приписи самостійного значення, оскільки включають рішення по справі, а акти тлумачення – лише конкретизуючі. Отже, зведення рішень Суду лише до актів тлумачення як різновиду інтерпретаційних актів, суттєво і штучно звужує їх правовий зміст та наповнення.

В той час, як одні дослідники зосереджують увагу на інтерпретаційній, правотлумачній природі рішень ЄСПЛ, інші роблять акцент на правозастосовних властивостях.

Загальна теорія називає правозастосовним актом формально-закріплене, владне рішення уповноваженого та компетентного суб'єкта права за результатами розгляду конкретної справи, яким встановлюються, змінюються чи припиняються відповідні права і обов'язки учасників правовідносин [9, с. 58]. Прибічники правозастосовної природи рішень ЄСПЛ впевнені, що останнім притаманні усі ознаки правозастосовних актів. Вони доводять це тим, що, по-перше, рішення ЄСПЛ носять публічно-владний характер. По-друге, відповідно

ст. 32 Конвенції Суд уповноважено на прийняття таких актів, отже це акти компетентного органу. По-третє, рішення Суду як правозастосовний акт містить індивідуальне правило поведінки та його обов'язкова дія є персоніфікованою, оскільки поширюється на заявника та державу-відповідача. Серед притаманних ознак також називають пряму дію акту і юридичну форму вираження. Мається на увазі певна логічна структура побудови, що складається з трьох частин: процедура, факти та питання права. До того ж, за самою суттю без рішень ЄСПЛ неможливий належний захист гарантованих Конвенцією прав та свобод [10, с. 124]. Водночас, підпадаючи під ознаки правозастосовного акту, рішення ЄСПЛ мають суттєві відмінності від нього. Так, рішення Суду можуть носити не тільки індивідуальний характер, адже наділяються юридичною силою як в конкретній ситуації, так і при вирішенні аналогічних справ. Тобто, їм властива багатократність застосування.

Останнім часом все більше з'являються твердження про те, що за своїми особливостями рішення ЄСПЛ мають змішану природу. Є думка про триєдину природу, коли рішення Суду поєднують у собі: 1) нормативний характер в силу обов'язковості правових позицій («*ratio decidendi*»); 2) інтерпретаційний характер за рахунок тлумачення Конвенції та протоколів до неї; 3) правозастосовний характер, оскільки містять вирішення конкретної справи. Також простежуються погляди про поєднання у природі рішень ЄСПЛ прецедентних властивостей та ознак акту тлумачення. Пояснюється, що авторитет ЄСПЛ як органу, який уповноважений тлумачити Конвенцію, одночасно впливає і на формування прецедентної природи його рішень, які виступають своєрідним орієнтиром у практиці захисту прав та основоположних свобод людини. Зауважується, що визнання прецедентного характеру рішень ЄСПЛ надає усі підстави і для визнання їх інтерпретаційного характеру [11, с. 133]. Видається, що погляди, якими відстоюється теза про змішану природу рішень Суду, зайвий раз демонструють особливості такої природи.

Виходячи з системного аналізу вищевикладених положень, слід зазначити, що рішення ЄСПЛ за своєю правовою природою є особливою складовою практики ЄСПЛ. Вказана особливість правової природи пояснюється поєднанням у ній ознак акту прецедентного, інтерпретаційного та правозастосовного характеру.

Література:

1. Black's Law Dictionary, (5 th ed. 1979). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Precedent#cite_note-1 (дата звернення: 26.05.2024).
2. Завгородній В.А. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 15. Т. 1. С. 19–22.
3. Кагановська Т. Є., Пахомова І. А. Застосування практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. Харків, 2018. Вип. 26. С. 6–9.
4. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція від 17.07.1997 р. № 995_004. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.05.2024).
5. *Pretty v the United Kingdom. Judgment. no. 2346/02. 29 April. 2002. ECHR 2002- III.* URL: <http://www.echr.coe> (дата звернення: 26.05.2024).
6. *Case of Herrmann v. Germany. Partly concurring and partly dissenting opinion of Judge Pinto de Albuquerque.* URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5C%22precedent%22%5C%22documentcollectionid%22%3A%5C%22COMMITTEE%22%2C%5C%22DECISIONS%22%2C%5C%22COMMUNICATEDCASES%22%2C%5C%22CLIN%22%2C%5C%22ADVISORYOPINIONS%22%2C%5C%22REPORTS%22%2C%5C%22RESOLUTIONS%22%5D%2C%20%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-111690%22%5D> (дата звернення: 26.05.2024).
7. Попов Ю.Ю. Рішення Європейського суду з прав людини як переконливий прецедент: досвід Англії та України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 11. С. 49–52.

8. Кривецька Л.М. Юридична природа актів тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 26–33.
9. Бриль К.І. Поняття правозастосовних актів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2005. № 2. С. 54–59.
10. Пархета А.А. Специфіка застосування рішень Європейського суду з прав людини у правовій системі України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 1(13). С. 117–133.
11. Блажівська Н.Є. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2018. № 2 Т. 29 (68). С.131–136.